

ИЗТОЧНИТЕ КУЛТОВЕ В АВГУСТА ТРАЯНА СПОРЕД НУМИЗМАТИЧНИТЕ ДАННИ

Мариана Минкова

Abstract: Augusta Traiana minted the coins from the times of emp. Mark Aurelius and his brother L. Verus to emperor Galienus.

Coinage of Augusta Traiana is an integral part of Roman provincial coinage. Besides the typical deities of the Greco-Roman pantheon, on the coins are presented and Eastern deities.

Egyptian deities as Harpocrates, Isis and Serapis had been minted on the pseudoautonomous cons of the town, that have no images of the emperors. Harpocrates only appears on the coins minted by emperor Geta

The images of Serapis and Cybela are often presented on the Augusta Traiana coins. Serapis appears on coins minted by emperors M. Aurelius, Sept. Severus, J. Domna, Caracalla and Geta. Cybela is on the coins of M. Aurelius, L. Verus, S. Severus, Caracalla and Geta.

Монетосеченето на Августа Траяна стартира от времето на император М. Аврелий и неговия брат, съимператор Л. Вер. С малки прекъсвания то продължава до имп. Галиен, когато окончателно спира.

Монетосеченето на Августа Траяна е неразделна част от римското провинциално монетосечене. Освен характерните божества от гръко-римския пантеон, върху монетите се представят и източни божества – египетски, малоазийски.

Върху облика на монетосеченето силно влияние оказват малоазийските преселници, които участват в строителството на Августа Траяна (II–IVв.). Наличието на малоазийско влияние се проследява чрез проявите на култа и религията върху монетите на Августа Траяна (Мушмов 1912, № 2973, 3014, 3065).

Образите на египетските божества Харпократ, Серапис и Изиди са представят върху псевдоавтономните монети на Августа Траяна, при които липсва ликът на императора, при управлението на когото са сечени. Докато при псевдоавтономните монети на Хадрианополис са представени Херакъл (Юрукова Й. 1987, LXVI обр. 701) и Хермес

(Юрукова Й. 1987, LXVI обр.702), освен Серапис и Изида (Юрукова Й. 1987, LXVI 703), Серапис и Телесфор (Юрукова Й. 1987, LXVI обр. 704), то при Августа Траяна са представени само източни божества (Schönert-Geiss 1991, cat. № 525)

Известни са два типа монети на Августа Траяна, при които вместо образа на императора е представен Серапис. Първият монетен тип е л: Серапис/оп: Изида в цял ръст, със систрум и ситула, на ляво. Монетата е от аукцион, 2001 г. (Numismatik Lanz München, 2001) (обр. 1). Вторият монетен тип е л: Серапис/оп: Харпократ в цял ръст, с рог на изобилието и вдигната ръка в знака на мълчанието (Schönert-Geiss 1991, cat. № 525/440). (Обр. 2) Грите изобразени божества, Серапис, Изида и Харпократ нямат връзка с местната тракийска религия. Серапис е елино-египетски бог на плодородието, слънцето, лечител и спасител. Култът към това божество е въведен в Египет от египетския владетел с елино-македонски произход Птолемея I Сотер, основател на династията на Птолемеите. Изида е древно египетска богиня на магията, живота и семейството, а Харпократ е египетски бог на мълчанието. Той е син на египетската богиня Изида. Изобразяван е като юноша със знака на мълчанието, чрез поставения на устата пръст.

Присъствието на тези египетски, източни божества в монетите на Августа Траяна, може да се свърже с религиозните вярвания на голяма част от жителите на Августа Траяна. Индиректно, тези вярвания доказват ролята на източните култове сред населението на Августа Траяна, където има преселници и цели общности, изповядващи съответните култове. Споменатите по-горе монети са от най-малкия половин номинал, които Е. Ш. Гайс отнася към псевдоавтономното монетосечене, тъй като при тях липсва ликът на императора. Имайки предвид малките им номинали се предполага, че те вероятно са предназначени за локални дребни търговски нужди.

Спорен е въпросът, кое е най-ранното изображение на източно божество в монетите на Августа Траяна. Псевдоавтономните монети с изображения на източни божества Мушмов поставя в началото на монетосеченето (Мушмов 1912, № 2973), докато Е. Ш. Гайс ги представя в края на монетосеченето, в средата на III век (Schönert-Geiss 1991, cat. № 525). Разглеждайки псевдоавтономните монетосечения на други близки градове, се стига до констатацията, че тези типове

е възможно да са сечени по времето на различни императори, така както е при монетосеченето на Хадрианопол. Там са известни четири монетни псевдоавтономни типа, които Юрукова отнася към времето на Комод и два към времето на Гордиан III. В монетосеченето на Августа Траяна типът Харпократ се среща при I-ви номинал монети на Каракала и Гета. Трудно е да се предположи, кога е сечен този монетен тип, но е малко вероятно да е както в началото, така и в края на монетосеченето, тъй като стилово се различава коренно. Най-вероятно е сечен по времето на Северите, предназначен за дребни търговски нужди. Защо обаче точно източните божества Харпократ, Серапис и Изиди са на монети, на които липсват изображенията на императора. Вероятно те са били добре разпознаваеми за жителите на Августа Траяна и са използвани като местни пари например в някой от храмовете на града, предназначени само за посветените.

МАРК АВРЕЛИЙ

Най-ранният тип с изображение на източни божества върху монетите на Августа Траяна е на Серапис, сечен при имп. Марк Аврелий. Представен е при монетите от първи номинал, без името на провинциалния управител. Типът представя Серапис, седнал, обърнат на ляво, държи жезъл в дясната ръка (Обр. 3). Този тип се публикува за първи път.

При М. Аврелий се появява често срещания тип Кибела седи на трон, държи патера, подпряна на тъпанче. (Varbanov 2005, I, № 861). Сече се при провинциалния управител Quintus Tullius Maximus. Този тип е развит с Кибела на трон между два лъва (Varbanov 2005, I, № 862; Schonert-Geiss 1987, cat. № 1, 2).

ЛУЦИЙ ВЕР

При имп. Л. Вер се сечат някои от същите типове както при М. Аврелий. Продължава да се сече типът Кибела, с крепостна корона на главата, седяща на трон между два лъва, държи патера в дясната ръка и се подpira върху тъпанче с лявата (Varbanov 2005, I, 921). Сече се и при провинциалния управител Quintus Tullius Maximus (163–169 г.) (Varbanov 2005, I, 926) (обр. 4).

Продължава да се сече и другият тип с Кибела без изображенията на съпътстващите я животни (Schonert-Geiss 1987, cat. № 76, 77).

СЕПТИМИЙ СЕВЕР

При монетите от пети номинал на имп. Септимий Север, без името на градския управител, се сече типът Серапис с калатос, седнал, на ляво, държи патера в дясната и жезъл в лявата ръка. В краката му кучето Цербер (Varbanov 2005, I, № 983) (обр. 5).

Появява се нов тип Серапис с вдигната дясна ръка, държи скиптър в лявата. (Мушмов Табло X, № 13).

Още един нов тип се сече със Серапис. Четириколонен храм със статуя на Хадес-Серапис (Varbanov 2005, I, № 1011), както и Кибела седяща на лъв, в четириколонен храм (Мушмов 1912, № 3029).

Продължава да се сече типът Кибела седи на трон, държаша патера и подпряна на тъпанче, между два лъва (Varbanov 2005, I, № 1033). При С. Север се появява и самостоятелният тип на Кибела седяща на лъв (Varbanov 2005, I, № 1032), както и Кибела яздеща лъв в средата на четириколонен храм. Монетата е с името на провинциалния управител Статилий Барбарос (Varbanov 2005, I, № 1040).

Още един тип с храм е известен, Кибела в средата на шестколонен храм (Мушмов 1912, № 3029).

Юлия Домна

От източните божества при имп. Ю. Домна се сече само типът Серапис с патера и скиптър (Varbanov 2005, I, № 1059).

Каракала

При имп. Каракала продължава да се сече типът Кибела на трон с двата лъва (Мушмов 1912, № 3065; Varbanov 2005, I, № 1101) (обр. 6). Същият тип е сечен върху монети на Августа Траяна и с името на провинциалния управител Квинт Сициний Клар (обр. 7).

Серапис е представян като самостоятелен тип (обр. 8) (E. Schonert Geiss 1998, 370), както и в средата на четириколонен храм (E. Schonert Geiss 1998, cat. № 345). Сече се и типът Серапис на трон с кучето Цербер (Varbanov 2005, I, № 1151).

Гета

При имп. Гета се сечат типовете Кибела на трон между двата лъва (Varbanov 2005, I, cat. № 1306) и Серапис на трон с кучето Цербер (Varbanov 2005, I, № 1332).

Известен е и типът Харпократ гол, прав, с дясна ръка на устата в знак на мълчание и рог на изобилието в лявата (обр. 9) (Мушмов 1912, XXII, № 12; Varbanov 2005, I, № 1277).

От източните божества, в монетосеченето на Августа Траяна, Изидата е най-рядко представяният монетен тип, подобно на останалите провинциални монетосечения. Среща се и при псевдоавтономните монети на Хадрианопол (Юрукова 1987, LXV обр. 703). Както и при монетите на Августа Траяна, и при Хадрианопол от едната страна на монетите е представена Изидата, от другата Серапис. Юрукова отнася псевдоавтономните монети на Хадрианопол към времето на Комод. Изидата е представяна и като самостоятелен монетен тип при монети на Хадрианопол (Юрукова 1987, XV 146) и Сердика с имп. М. Аврелий (Мушмов 1912, № 1869, 1876) и Филипопол с имп. Комод (Мушмов 1912, № 1083).

Харпократ е също сравнително рядко представян монетен тип в провинциалните монетосечения в Тракия. Среща се при Филипопол, Елагабал (Мушмов 1912, № 5426), Никополис ад Иструм, Септ. Север (Мушмов 1912, № 1005), Пауталия при имп. Гета (Мушмов 1912, № 5467), Сердика при имп. Каракала (Мушмов 1912, № 2091)

Серапис е по-често срещан монетен тип. Сечен е в монетосеченето на Филипопол при имп. Септ. Север (Мушмов 1912, № 5253), в Сердика при императорите М. Аврелий (Мушмов 1912, № 4753, 4758), Луций Вер (Мушмов 1912, № 4761), Юлия Домна (Мушмов 1912, № 4797), Каракала (Мушмов 1912, № 4832, 4833), Гета (Мушмов 1912, № 4943), в Никополис ад Иструм при имп. Септ. Север (Мушмов 1912, № 995, 1004), Каракала (Мушмов 1912, № 1123), Макрин (Мушмов 1912, № 1276), Диадумениан (Мушмов 1912, № 1353), Елагабал (Мушмов 1912, № 1443), Гордиан III (Мушмов 1912, № 1510, 1514, 1523). Добре проучен е в Хадрианопол, където е по-рядко представян. Най-ранната му поява е при Комод (Юрукова 1987, XI, обр. 105). Сече се и при Септ. Север (Юрукова 1987, XXI, обр. 218), Каракала (Юрукова 1987, XXX, обр. 313, XXXII, обр. 339) и др. В Пауталия е особено разпространен. Среща се при всички императори от династията на Северите – Септимий Север (Мушмов 1912, № 4160), Каракала (Мушмов 1912, № 4246, 4290, 4291), Гета (Мушмов 1912, № 4324), Юлия Домна (Мушмов 1912, № 4228).

От тракийското провинциално монетосечене Кибела се среща най-рано при монетите на Антонин Пий, сечени в Паугалия (Мушмов 1912, № 4084). Същият град сече монети с Кибела при императорите Луций Вер (Мушмов 1912, № 4123), Марк Аврелий (Мушмов 1912, № 4096), Каракала (Мушмов 1912, № 4278). При монетите, сечени в Хадрианопол, Кибела е представена в емисии на императорите Марк Аврелий (Юрукова 1987, обр. 49) и Комод (Юрукова 1987, обр. 124). При монетите на Августа Траяна е представен и типът без илюстрация, Кибела на лъв (Varbanov 2005, № 1032). Вероятно става въпрос за Кибела, яздеща лъв, тип познат от монетите на Хадрианопол (Юрукова 1987, XL 432), Никополис ад Иструм при Септ. Север (Мушмов 1912 № 961 и Каракала (Varbanov 2005, 3061), римската колония Деултум (Jurukova 1973 № 200) и др. Изображението на яздещата лъв богиня е обичаен тип за монетите на редица градски управи в източните римски провинции.

Кибела е популярен монетен тип при Никополис ад Иструм, сечен при императорите Септ. Север, (Мушмов 1912 № 960), Плавтила (Varbanov № 3190) Гета (Varbanov № 3304) Гордиан III и Транквилина. Неотдавна се откри и храм на богинята Кибела в Никополис ад Иструм, публикуван от Павлина Владкова.

Освен от нумизматичен материал, наличието на източни култове на територията на Августа Траяна е засвидетелствано с епиграфски и археологически данни. По въпроса за наличието на източни култове в Августа Траяна, са публикували М. Тачева (Тачева 1982), Хр. Буюклиев, Д. Николов и др. Тачева обобщава известните факти за култ към Юпитер Долихен от с. Хан Аспарухово, Старозагорско (Кацаров 1922–1925, 120–126; Тачева 1982, 366–367); Старозагорските минерални бани и м. Трите чучура, Ст. Загора (Николов, Буюклиев 1971, 46–47; Nikolov, Bujukliev 1972, 415–419, Тачева 1982, 367–369) и два с посвещения на Сабазий, от с. Яворово (Буюклиев 1965, 50–51; Тачева 1982, 273–275) и Караново, Новозагорско (Тачева 1982, 275–276).

Наличието на култ към Кибела в Августа Траяна се подкрепя с надписа от с. Ловец, Старозагорско (Тачева 1982, 205), според който храм или олтар на богинята се локализира в землището на селото.

Култът към Изиди, е засвидетелстван от глава от бронзова статуетка на богинята, с произход Стара Загора (Тачева 1982, 45). Изиди е представена и върху две апликации на бронзово сандъче от могилен гроб в м. Чаталка (Буюклиев 1986, кат. № 187 и 188).

Хр. Буюклиев разширява доказателствата за източните култове (Буюклиев 1994, 205). Той съобщава, а по-късно Д. Янков обнародва пръстен с антична гема с образа на Серапис, открит в средновековен гроб на Карасура. (Янков 2007, 338–340)

Култът към египетския свещен бик Апис се регистрира в Августа Траяна от две мраморни изображения и едно бронзово (Буюклиев 1994, 206). Мраморните фигурки на бикове са от некропола на Августа Траяна (Буюклиев Хр. 1994, 206) и са без всякакви атрибути. Бронзовата е от могилния некропол в Чаталка (Буюклиев Хр. 1986, кат. № 324 б).

Друго засвидетелствано източно божество на територията на Августа Траяна е Атис, тясно свързан с култа към Кибела. Известни са 4 бронзови апликации, красели колесницата, открита в м. Трите могили, край Стара Загора.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Буюклиев 1986:** Хр. Буюклиев Тракийският могилен некропол при Чаталка, Старозагорски окръг. Разкопки и проучвания, XVI. Стара Загора, 1986.

2. **Буюклиев 1994:** Хр. Буюклиев Към проблема за разпространението на източните култове в административната територия на Августа Траяна. Марица–изток „ Археологически проучвания” II, София, 1994.

3. **Кацаров Г. 1922–1925:** Г. Кацаров Един нов паметник на бог Долихена–ГНМ. София, 1922–1925, с. 122–126. .

4. **Мушмов 1912:** Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. София, 1912.

5. **Николов Д., Хр. Буюклиев 1971:** Д. Николов, Хр. Буюклиев Нови посветителни надписи на Долихен от Стара Загора, Археология, 1, с. 46–47.

6. **Тачева–Хитова М. 1982:** М. Тачева–Хитова История на източните култове в Долна Мизия и Тракия (IV в. пр. н.е. – IV в. от н.е.). София, 1982.

7. **Юркова Й. 1987:** Й. Юркова Монетосеченето на градовете в Долна Мизия и Тракия II–III в. Хадрианопол, София, 1987.

8. **Янков Д. 2007:** Д. Янков Средновековен пръстен с антична гема от Серапис – ИСЗИМ, II. Ст. Загора, 2007, с. 338–340.

9. **Nikoloff D. Hr. Bujukliev 1972:** D. Nikoloff, Hr. Bujukliev New inscriptions dedicated to Jupiter Dolichenus in Stara Zagora, Bulgaria-Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 24, 415–419.

10. **Schönert-Geiss E. 1991:** E. Schönert-Geiss. Die Münzprägung von Augusta Traiana und Traianopolis, Schriften zur geschichte und kultur der antike, 31, Berlin, 1991.

11. **Jurukova J. 1973:** J. Jurukova Die Münzprägung von Deultum. Griechisches Münzwerk. Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike 8. Berlin, 1972.

12. **Varbanov I. 2005:** I. Varbanov Thrace (from Abdera to Pautalia), Bourgas 2005.

www.numislanz.de Numismatik Lanz München, 2001

<http://www.acsearch.info/search.html?id=82994>

1. 1a. Бронзова монета на Августа Траяна л.: Глава на Серапис оп: Изида

2. 2a. Бронзова монета на Августа Траяна л:
Глава на Серапис оп: Харпократ

3. 3a. Бронзова монета на Августа Траяна л: имп. М. Аврелий оп: Серапис

4. 4a. Бронзова монета на Августа Траяна л: имп. Луций Вер оп: Кибела

5. 5а. Бронзова монета на Августа Траяна л: имп. Септ. Север оп: Серапис

6. 6а. Бронзова монета на Августа Траяна л: имп. Каракала оп: Кибела

7. 7а. Бронзова монета на Августа Траяна л: имп. Каракала оп: Кибела

8. 8а. Бронзова монета на Августа Траянал л: имп. Каракала оп: Серапис

9. 9а. Бронзова монета на Августа Траяна л: имп. Гета оп: Харпократ